

कूर्मो गात्समदो गृत्समदो वा। वरुणः (१० दुःस्वप्ननाशिनी)। त्रिष्टुप्।

इदं कवेरादित्यस्य स्वराजो विश्वानि सान्त्यभ्यस्तु महा।

अति यो मन्द्रो यजथाय देवः सुकीर्तिं भिक्षे वरुणस्य भूरेः ॥ २.०२८.०१

कवेः- क्रान्तदर्शिनः। आदित्यस्य- अखण्डप्रकृतिजस्य। स्वराजः- आत्मप्रकाशस्य
वरुणस्यर्ताधिदैवतस्य। महा- महिम्ना। विश्वानि- सर्वाणि। सन्ति- भवन्ति। इदम्-
एतच्चित्तभावनम्। अभ्यस्तु- आभिमुख्येन भवतु। यजथाय- यजमानाय। यः। अति- अतीव।
मन्द्रः- आनन्दकरः। देवः। भूरेः- तस्य प्रभूतस्य। वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्य। सुकीर्ति-
शोभनमन्त्रम्। भिक्षे- याचे ॥१॥

तव व्रते सुभगासः स्याम स्वाध्यो वरुण तुष्टुवांसः।

उपायन उषसां गोमतीनामग्नयो न जरमाणा अनु द्यून् ॥ २.०२८.०२

गोमतीनाम्- चिद्रश्मियुक्तानाम्। उषसाम्- विद्यानाम्। उपायने- आगमने। अनु द्यून्-
दैवप्रज्ञामनुसृत्य। जरमाणाः- इद्धाः। अग्नयः- क्रतवः। न- इव। वयम्। वरुण- हे ऋताधिदैवत।
तव- भवतः। व्रते- धर्मे। स्वाध्यः- शोभनध्यानवन्तः। तुष्टुवांसः- स्तुवन्तः। सुभगासः-
सौभाग्यवन्तः। स्याम- भवेम ॥२॥

तव स्याम पुरुवीरस्य शर्मन्नुरुशंसस्य वरुण प्रणेतः।

यूयं नः पुत्रा अदितेरदब्धा अभि क्षमध्वं युज्याय देवाः ॥ २.०२८.०३

वरुण- ऋताधिदैवत। पुरुवीरस्य- प्रभूतवीर्यसम्पन्नस्य। उरुशंसस्य- श्रुतिप्रसिद्धस्य। प्रणेतः-
प्रकर्षनीतियुक्तस्य। तव- भवतः। शर्मन्- भद्रे। स्याम- भवेम। अदितेः पुत्राः- हे

अखण्डप्रकृतिजाः । अदब्धाः- अहिंस्याः । देवाः- हे द्योतनशीलाः । नः- अस्माकम् । युज्याय-
आत्मयोगाभिवृद्धये । अभि क्षमध्वम् । सहनशीलत्वेनात्मयोगं वर्धयतेति भावः ॥३॥

प्र सीमादित्यो असृजद्विधर्ता ऋतं सिन्धवो वरुणस्य यन्ति ।

न श्राम्यन्ति न वि मुचन्त्येते वयो न पप्तु रघुया परिज्मन् ॥ २.०२८.०४

सीम्- सर्वतः । आदित्यः- अखण्डप्रकृतिजः । विधर्ता- धारक आत्मसूर्यः । प्र- प्रकर्षेण ।

असृजत्- अपो मूलशक्तिधाराः ससर्ज । सिन्धवः- ता मूलशक्तिधाराः । वरुणस्य ऋतम्-

प्रकृतिनियतिम् । यन्ति- सरन्ति । न । श्राम्यन्ति- श्रान्तिं प्राप्नुवन्ति । न । वि मुचन्ति- उपरता

भवन्ति । एते- आपः । वयः- पक्षिणः । न- इव । पप्तुः- पतन्ति । रघुया- लाघवेन । परिज्मन्-

परितः सरन्ति ॥४॥

वि मच्छ्रथाय रशनामिवागं ऋध्याम ते वरुण खामृतस्य ।

मा तन्तुश्छेदि वयतो धियं मे मा मात्रा शार्यपसः पुर ऋतोः ॥ २.०२८.०५

मत्- मत्तः । रशनाम्- पाशम् । इव । आगः- अधमृतविरोधम् । वि श्रथय- विश्लेषय । वरुण-

ऋताधिदैवत । ते- तव । ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । खाम्- प्रवाहरूपिणीं नदीम् । खा इति

नदीनाम् । ऋध्याम्- प्राप्नुयाम् । वयतः- सन्तन्वतो मम । तन्तुः- धर्मतन्तुः । मा छेदि- मा छिन्नो

भवतु । मे- मम । धियम्- चित्तधारणां धारय । ऋतोः पुरा- उचितकालपूर्वम् । अपसः-

अस्मज्जीवोदकस्य । मात्रा- रूपम् । मा शारि- मा शीर्णं भवतु ॥५॥

अपो सु भ्यक्ष वरुण भियसं मत्सम्राळतावोऽनु मा गृभाय ।

दामैव वत्साद्वि मुमुग्ध्यंहो नहि त्वदारे निमिषश्चनेशौ ॥ २.०२८.०६

वरुण- ऋताधिदैवत । मत्- मत्तः । भियसम्- भयम् । सु- सुष्ठु । अपो भ्यक्ष- अपगमय । ऋतावः-

प्रकृतिनियतिभूत । सम्राट्- स्वामी सन् । मा- माम् । अनु गृभाय- अनुगृहीष्व । वत्सात्-

बद्धाद्वत्सात् । दामेव- पाशमिव । अंहः- अघमृतविरोधम् । मुमुग्धि- मत्तो विमुञ्च । त्वदारे- त्वत्तो
दूरस्थः । ऋतविरोधीति भावः । निमिषश्चन- निमेषमात्रमपि । नहि ईशे- अस्मान्नेष्टे ॥६॥

मा नो वधैर्वरुण ये त इष्टावेनः कृण्वन्तमसुर भ्रीणन्ति ।

मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म वि षू मृधः शिश्रथो जीवसे नः ॥ २.०२८.०७

असुर- प्राणद । वरुण- ऋताधिदैवत । ते- तव । इष्टौ- सदेषणायाम् । एनः- अघम् । कृण्वन्तम्-
कुर्वन्तम् । ये- यानि तव प्रहरणानि । भ्रीणन्ति- हिंसन्ति । भ्रीष् हिंसायाम् । वधैः- तैः प्रहरणैः ।
नः- अस्मान् । मा- मा हिंसीः । ज्योतिषः- आत्मप्रकाशात् । प्रवसथानि- दूरम् । मा गन्म- मा
वयं गच्छेम । नः- अस्माकम् । जीवसे- उज्जीवनाय । मृधः- हिंसकानुपासनान्तरायान् । सु- सुष्टु ।
वि शिश्रथः- विश्लेषय ॥७॥

नमः पुरा ते वरुणोत नूनमुतापरं तुविजात ब्रवाम ।

त्वे हि कं पर्वते न श्रितान्यप्रच्युतानि दूळभ व्रतानि ॥ २.०२८.०८

पुरा- पूर्वमपि । वरुण- ऋताधिदैवत । ते- तुभ्यम् । नमः- वन्दनमकरवाम । उत- अपि च । नूनम्-
अद्यापि । नमः- वन्दनं कुर्मः । तुविजात- बहुधावतीर्ण । अपरम्- भाविकालेपि । ब्रवाम- नमस्कारं
ब्रवाम । त्वे- त्वयि । हि- खलु । पर्वते- गिरौ । न- शिखराणीव । दूळभ- अहिंस्य । अप्रच्युतानि-
अभ्रष्टाः । व्रतानि- धर्माः । श्रितानि- श्रिताः ॥८॥

परं ऋणा सावीरध मत्कृतानि माहं राजन्नन्यकृतेन भोजम् ।

अव्युष्टा इन्नु भूर्यसीरुषास आ नो जीवान्वरुण तासु शाधि ॥ २.०२८.०९

अध- अधुना । मत्कृतानि- मया कृतानि । ऋणानि- दिव्यपैतृकादीनि ऋणानि । परा सावीः-
पराचीनं प्रेरय । दूरं गमय । नाशयेति भावः । राजन्- स्वामिन् । अहम् । अन्यकृतेन-

अन्यसम्पादनेन । मा भोजम्- भोगं लभेयम् । भूयसीः- बह्व्यः । उषसः- विद्याः । अव्युष्टाः- मया
अननुभूताः । वरुण- ऋताधिदैवत । जीवान् । नः- अस्मान् । तासु । शाधि- अनुशाधि ॥९॥

यो मे राजन्युज्यो वा सखा वा स्वप्ने भयं भीरवे मह्यमाह ।

स्तेनो वा यो दिप्सति नो वृको वा त्वं तस्माद्वरुण पाह्यस्मान् ॥ २.०२८.१०

राजन्- स्वामिन् । मे- मम । स्वप्ने- स्वापे तन्द्रायाम् । युज्यः- योगयुक्त आचार्यः । वा । सखा-
सुहृद्वा । भीरवे- प्रकृतिनियतिविरोधफलाख्यानर्थज्ञाय । मह्यम्- मे । भयम्-
प्रकृतिनियतिविरोधाख्यक्लेशम् । आह- अवदत् । स्तेनः- चोरः । वा । यः । वृकः- हिंसकः । वा ।
नः- अस्मान् । दिप्सति- जिघांसति । त्वम् । वरुण । तस्मात्- अमुष्माच्चोरहिंसातन्द्राभावनातः ।
पाहि- रक्ष ॥१०॥

माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरिदान् आ विदं शूनमापेः ।

मा रायो राजन्सुयमादव स्थां बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ २.०२८.११

पूर्वं व्याख्यातम् ॥११॥

Dr. Ramesh